

QISHLOQ XO‘JALIGINI BOSHQARISHDA TADBIRKORLIKNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Oblomuradov Narzullo Naimovich

<https://orcid.org/0009-0007-5892-9778>

Nuraliyev Bekzod Mamadiyrovich

Toshkent davlat agrar universiteti.

Annotatsiya. Mazkur maqolada qishloq xo‘jaligida tadbirkorlikning barqaror rivojlanishi va uning milliy iqtisodiyotdagi o‘rni, shuningdek, qishloq xo‘jaligi tadbirkorligi sohasida ilmiy tadqiqot olib borgan olimlarning fikrlari o‘rganilgan va tahlil etilgan. Qishloq xo‘jaligida tadbirkorlikni rivojlantirish uchun bir qator yo‘nalishlarda faoliyatni rivojlantirish tizimi asosida chora-tadbirlar taklif qilindi. Tadqiqot natijalari asosida qishloq xo‘jaligini boshqarishda tadbirkorlikdagi mavjud muammolarning yechimi bo‘yicha taklif va tavsiyalar bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: qishloq xo‘jaligi, tadbirkorlik, bandlik, bozor infratuzilmasi, barqaror rivojlantirish, yalpi ichki mahsulot.

Аннотация. В данной статье рассматриваются и анализируются вопросы устойчивого развития предпринимательства в сельском хозяйстве и его роль в экономике страны, а также мнения ученых, проводивших научные исследования в области аграрного предпринимательства. Предложены меры по развитию предпринимательства в сельском хозяйстве по ряду направлений на основе системного развития видов деятельности. На основе результатов исследования представлены предложения и рекомендации по решению существующих проблем предпринимательской деятельности в сфере аграрного хозяйства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, предпринимательство, занятость, рыночная инфраструктура, устойчивое развитие, валовой внутренний продукт.

Abstract. This article studies and analyzes the sustainable development of entrepreneurship in agriculture and its role in the national economy, as well as the opinions of scientists who have conducted scientific research in the field of agricultural entrepreneurship. Measures are proposed for the development of entrepreneurship in agriculture in a number of areas based on the system of development of activities. Based on the results of the research, proposals and recommendations are made on solving existing problems in entrepreneurship in agricultural management.

Keywords: agriculture, entrepreneurship, employment, market infrastructure, sustainable development, gross domestic product.

Kirish. O‘zbekiston Respublikasida milliy iqtisodiyotning rivojlanishi, qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishida uning mahsulotlarini sanoat asosida qayta ishlab chiqaruvchi kichik tadbirkorlikning rivojlanishi bozor islohotlarini amalga oshirish bilan hamohang rivojlanmoqda.

Bozor munosabatlariga o‘tish jarayonida tadbirkorlik shakllari aholini ish bilan bandligini ta‘minlashning rivojlanib borishida hal etuvchi rol o‘ynaydi. Tadbirkorlikdagi xususiy tashabbuskorlik, omilkorlik hozirgi zamon iqtisodiy jarayonida harakatlantiruvchi kuchdir. Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirib borish har qanday bozor islohotining bosh yo‘nalishlaridan biridir. Tadbirkorlikning iqtisodiy mohiyati va ahamiyatli jihatlaridan biri uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushining doimiy ravishda o‘shib borishidir. O‘zbekiston Respublikasida 2023-yilga kelib 54,2 foizi va iqtisodiyotda band bo‘lgan aholining 82 foizidan ko‘prog‘i ularning hissasiga to‘g‘ri kelmoqda. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi va iqtisodiyotda band bo‘lgan aholining kichik tadbirkorlik subyektlaridagi ulushining Respublika va viloyat ko‘rsatkichlari 1,5-2,0 foizga farq qilgan holda rivojlanmoqda.

Hozirgi zamon ijtimoiy hayotida unga amaliy ehtiyoj sezmaydigan birorta xo‘jalik faoliyati topilmaydi. Tadbirkorlik har qaysi mamlakatda va uning ayrim hududlaridagi aniq demografik va iqtisodiy holatlarni hisobga olgan holda rivojlanadi, tadbirkorlik yo‘nalishining rivojlanishi esa aniq holatdagi mamlakatimiz

iqtisodiyotning amaliy vazifalari bilan bog‘liq bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmonida keltirilgan maqsadlaridan biri tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilish va doimiy daromad manbalarini shakllantirish uchun sharoitlar yaratish, xususiy sektorning yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 80 foizga va eksportdagi ulushini 60 foizga yetkazish hamda qishloq xo‘jaligini ilmiy asosda intensiv rivojlantirish orqali dehqon va fermerlar daromadini kamida 2 baravar oshirish, qishloq xo‘jaligining yillik o‘shishini kamida 5 foizga yetkazish.

Ayniqsa, agrar sohada tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish mamlakatimizning muhim vazifalaridan biridir. Qishloq xo‘jaligi dunyodagi eng muhim sohalardan biridir. Aytish mumkinki, qishloq xo‘jaligi barcha kishilarni oziq-ovqat bilan ta‘minlash bilan birga ularni ish bilan band qiladi. Buni amalga oshirish tadbirkorlik va qishloq xo‘jaligi sohasi bilan birgalikdagi faoliyatiga bog‘liq. Ushbu hamkorlik iqtisodiyotning barqarorlashuvi hamda global iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Global iqtisodiy rivojlanishda tadbirkorlik qishloq xo‘jaligining o‘ziga xos xususiyatlari va bu bilan bog‘liq xavflar tufayli bir qator muammolar, qiyinchiliklar va to‘siqlarga duch keladi. Shu bois qishloq xo‘jaligida yuqori samarali, raqobatbardosh tadbirkorlik faoliyatini shakllantirish zarur.

Tadbirkorlik muammolari bilan shug‘ullanuvchi olimlar va amaliyotchilar o‘rtasida ushbu masalaga yondashishda turli

qarashlar, unda ma'lum bir qarama-qarshiliklar mavjud. Ko'pchilik korxona rahbarlari va yirik aksionerlik jamiyatlarining menejerlari o'zlarini tadbirkor deb hisoblaydilar, vaholanki, ularning faoliyati ma'lum darajada ishlab chiqarish vositalari egalari tomonidan nazorat qilinadi. Ko'pchilik, tadbirkorlik faoliyati to'raligicha kichik biznes doirasida, o'z korxonasining egasi va menejeri bo'lgan tadbirkor tomonidan amalga oshiriladi, deb hisoblaydi. Shu bilan birga, "tadbirkor – bu o'z ishining manfaati yo'lida mustaqil faoliyat yurituvchi boshqaruvchi" degan fikrlar ham mavjud [2].

Tadbirkorlik mohiyatiga oid yondashuvlar xilma-xilligi ushbu soha nazariy va amaliy jihatdan murakkab hamda ko'p qirrali ekanligini anglatadi. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, tadbirkorlik tushunchasi va uning doirasi bo'yicha turli pozitsiyalar mavjud.

Ko'plab iqtisodchilar, jumladan, J.B.Say va K.Menger tadbirkorni "ishlab chiqarish omillarini uyg'unlashtiruvchi va yangi qiymat yaratuvchi subyekt" sifatida talqin qilganlar [4, 5].

Yozef Shumpeter esa tadbirkorlikni "innovatsiya orqali iqtisodiy tizimni yangilovchi kuch" deb baholaydi. Unga ko'ra, tadbirkor – bu yangilik kirituvchi, mavjud holatni buzib, uni rivojlanishga majbur qiluvchi shaxsdir [6].

Boshqa tomondan, zamonaviy yondashuvlarda tadbirkorlik faqat kichik biznes doirasida emas, balki har qanday innovatsion, foydali va mas'uliyatli faoliyat shaklida qaralmoqda. Masalan, Piter Draker tadbirkorlikni har qanday tashkilotda resurslarni eng samarali usulda boshqarish va foyda keltirish vositasi sifatida belgilaydi, bu esa menejer va tadbirkor rollari o'rtasidagi chiziqlarni yanada noaniq holga keltiradi [3].

Bu yondashuvlar, ayniqsa, hozirgi davrda qishloq xo'jaligida innovatsion texnologiyalar va raqamli boshqaruv joriy qilinayotgan sharoitda dolzarb hisoblanadi.

Materiallar va uslublar. Ushbu tadqiqotni amalga oshirishda tadbirkorlik rivojining nazariy-uslubiy asoslari, agrar sohada tadbirkorlik rivoji, qishloq xo'jaligida taraqqiyotidagi roli, unga ta'sir qiluvchi omillarni o'rganish kabi yo'nalishlarda ilmiy tadqiqot ishini olib borgan bir qator olimlarning ishlari nazariy jihatdan

tahlil qilindi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida ilmiy tadqiqotlarning dialektika nazariyasiga tayangan holda umumlashtirish, analiz va sintez va boshqa usullardan foydalanildi.

Natijalar va munozara. Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlardagi kichik va xususiy tadbirkorlik korxonalarining yalpi ichki mahsulotdagi hissasi va ish bilan bandlikni ta'minlash darajasining o'sib borishi bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes va xususiy korxonalarning afzalligi, mamlakat barqarorligini ta'minlashdagi o'rni va ahamiyatini oshib borayotganini ko'rsatadi. Jumladan, jahon mamlakatlarida aholining katta qismi kichik biznes sohasida faoliyat ko'rsatadi. Jumladan, Xitoyda 80 %, Yaponiyada 48 %, AQSHda 50 % aholi, O'zbekistonda esa 78 foiz aholi kichik tadbirkorlik sohasida band. Jahon mamlakatlarida kichik tadbirkorlikning iqtisodiyotdagi ulushi ham yuqori darajada, jumladan, Xitoyda 60 %, Italiyada 68 %, Germaniyada 53 %, Janubiy Koreyada 48%, AQSHda 50 %, Rossiyada 21 % ni, O'zbekistonda esa 56 % ni tashkil qiladi. Har bir 1000 aholiga to'g'ri keladigan tadbirkorlik subyektlari Yevropa ittifoqida 57 birlikni, AQSHda 90 birlikni, Rossiyada 27,2 birlikni, O'zbekistonda esa 22 birlikni tashkil qiladi [7]. Statistika ko'rsatkichlariga ko'ra, rivojlangan, iqtisodiy barqaror mamlakatlarda kichik biznes va xususiy korxonalarning yalpi ichki mahsulotdagi ulushining mamlakatlar o'rtasidagi farqi 5-10 foizni tashkil qilib, O'zbekistonda esa ushbu ko'rsatkich 15-17 foiz farq qilishini ko'rishimiz mumkin. Respublikada hamda viloyatlar bo'yicha kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlari yalpi ichki mahsulotdagi ulushlarining tebranish doirasi past emas. O'zbekiston Respublikasida yalpi ichki mahsulotda qishloq xo'jaligining ulushi kam bo'lsa-da, ammo aholining 55 foizi qishloq joylarda yashaydi. Shu bois, qishloq xo'jaligi sohasida tadbirkorlik faoliyati mazmunini chuqurlashtirish va takomillashtirish zarur.

Bozor iqtisodiyoti asosida rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik korxonalari bir necha asosiy vazifalarni bajarib kelmoqda. Yangi ish joylarini tashkil etib, iqtisodiyotdagi kerakli tarkibiy o'zgarishlarining ijtimoiy xarajatlarini tenglashtirib kelmoqda. O'zbekistonda ham bozor

1-jadval

Qishloq xo'jaligida tadbirkorlikni barqaror rivojlantirish tizimi

№	Yo'nalish	Maqsad	Taklif etilayotgan chora-tadbirlar
1	Yer munosabatlari va mulk huquqi	Tadbirkorga kafolatlangan yerdan foydalanish imkonini berish	Yerga uzoq muddatli ijarani kafolatlash, shartli egalik tizimini yaratish
2	Moliyaviy resurslarga kirish	Investitsiyaviy imkoniyatlarni kengaytirish	Mikrokreditlar, imtiyozli foiz stavkalari, davlat kafolatlari
3	Raqamli texnologiyalar joriy etish	Samarali boshqaruvni ta'minlash	Agrotizimlar, mobil ilovalar, raqamli xizmatlar bo'yicha treninglar
4	Bozor infratuzilmasini rivojlantirish	Mahsulotni saqlash, tashish va sotish mkoniyatlarini oshirish	Agrologistika markazlari, kooperatsiya tizimlari, qayta ishlash sexlarini rag'batlantirish
5	Tadbirkorlik ko'nikmalarini oshirish	Zamonaviy boshqaruv va menejmentni joriy etish	Fermer maktablari, agrotrening markazlari, mentorlik dasturlari
6	Davlat-xususiy sheriklik (DXSh)	Yirik loyihalarda resurslarni birlashtirish	Huquqiy asoslarni takomillashtirish, ilg'or tajribalarni joriy etish
7	Soliq va hisobot tizimi	Tadbirkorlik uchun qulay muhit yaratish	Yagona elektron tizim, soddalashtirilgan soliq tizimi
8	Innovatsiyalarni joriy etish	Raqobatbardoshlikni oshirish	Subsidiyalangan innovatsion texnika, ilmiy-innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash
9	Hududiy muvozanatni ta'minlash	Barcha hududlarda teng sharoitlar yaratish	Rivojlanmagan hududlarga imtiyozlar, hududiy agroklasterni rivojlantirish
10	Tadbirkorlik sub'yektlarini qo'llab-quvvatlash	Barqaror faoliyat yuritishiga ko'maklashish	Sug'urta tizimlari, grantlar, subsidiya va axborot-konsalting xizmatlarini kuchaytirish

iqtisodiyotining amal qilish jarayonida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish va bu borada xorijiy davlatlar tajribasini izchillik bilan o‘rganishimiz zarurligini ko‘rsatadi.

1-jadvalda biz tomonimizdan qishloq xo‘jaligida tadbirkorlikni barqaror rivojlantirish tizimi tavsiya etiladi.

Kichik tadbirkorlik nafaqat iqtisodiy ahamiyatga balki ijtimoiy ahamiyatga ham egadir, uni quyidagilarda ifodalash mumkin:

- kichik tadbirkorlikning rivojlanishi mehnatga yaroqli aholini ish joylari bilan ta‘minlaydi;

- ishlab chiqarishda band bo‘lgan aholining moddiy manfaatdorligini o‘shirish borishini ta‘minlaydi;

- kichik tadbirkorlik rivojlanishi aholi o‘shirish kelayotgan ehtiyojlarini to‘la qondirishni ta‘minlaydi;

- kichik tadbirkorlik ishga yaroqli fuqarolarning layoqatini amalda to‘laroq ko‘rsatish imkonini va jamiyatda o‘rta hol mulkdorlarni shakllanishini ta‘minlaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda shuni aytish mumkinki, davlat va mahalliy hokimiyatlar tomonidan olib borilayotgan demokratik jamiyat qurish, to‘laqonli faoliyat yurituvchi va xususiy mulkchilik ustuvorligiga asoslangan bozor iqtisodiyotini bunyod etishga qaratilgan iqtisodiy siyosat, bugungi iqtisodiy rivojlanish strategiyasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishdan iborat bo‘lishi lozim.

Xulosa va takliflar. Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, tadbirkorlik iqtisodiy kategoriya, bozor iqtisodiyotining muhim elementi sifatida o‘rta asrlardan boshlab hozirgi kunga qadar jamiyatda o‘z o‘rnini egallab kelmoqda. Tadbirkorlik kishilar harakati va mehnati orqali vujudga kelsada, u mehnat resurslaridan ajralib alohida ishbiarmon kishilar guruhini mujassamlashtirdi. Ushbu guruh kishilari tadbirkorlikning rivojlanish jarayonida ishlab chiqarishni tashkil etish, uni ishlab chiqarish resurslarini bilan ta‘minlash, tavakkalchilik asosida ish yuritish, foyda olishni ta‘minlash, innovatsiya yangiliklaridan foydalanish xususiyatlarni

o‘zlashtirdi. Ushbu jihatdan yondashadigan bo‘lsak, tadbirkorlik foyda olish maqsadida innovatsiya va tavakkalchilikka asoslangan holda resurslarni birlashtirish va harakatga keltirish, boshqarish jarayonini o‘z ichiga olgan ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish faoliyatidir.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston qishloq xo‘jaligida tadbirkorlik faoliyatini barqaror rivojlantirish bo‘yicha hali to‘liq shakllangan kompleks tizim mavjud emas. Aksariyat fermer va dehqon xo‘jaliklari moliyaviy, texnologik, bilim va bozor infratuzilmasi kabi muhim resurslardan yetarli darajada foydalana olmayapti. Bu esa qishloq xo‘jaligi mahsuldorligini oshirish, zamonaviy menejment va innovatsiyalarni joriy etish imkoniyatlarini cheklamoqda.

Agrosanoat majmuida ham tadbirkorlik ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini o‘zgartirmagan holda xususiy munosabatlarni o‘zida aks ettiradi. Ijtimoiy-iqtisodiy bog‘liqlikda rivojlanishini ta‘minlaydi. Bu ijtimoiy-iqtisodiy, ishlab chiqarish munosabatlarini yerga, qishloq xo‘jaligining mavsumiylikini, tabiiy iqlim sharoitlariga va agrosanoat majmuidagi tadbirkorlik subyektlarining o‘zaro ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarga asoslanadi.

Tadbirkorlikning barqaror rivojlanishi uchun quyidagi asosiy yo‘nalishlarda tizimli ish olib borilishi zarur: yer resurslari va mulk huquqlarini tartibga solish, moliyalashtirish manbalarini kengaytirish, raqamlashtirishni joriy etish, malaka oshirish va ta‘lim tizimini takomillashtirish, shuningdek, bozorlarga chiqish imkoniyatlarini yaxshilash.

Shuningdek, davlat va xususiy sektor o‘rtasida samarali sheriklikni yo‘lga qo‘yish, hududlar o‘rtasidagi rivojlanish tafovutlarini kamaytirish ham barqarorlikni ta‘minlashda muhim ahamiyatga ega. Bu esa o‘z navbatida, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ko‘paytirish, tadbirkorlik subyektlarining barqaror o‘shirishini rag‘batlantirish va umumiy iqtisodiyotni rivojlantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni.
2. Благоева З.И. Предпринимательства в Российской экономике. – Санкт-Петербург: Унта экономики и финансов, 1995.-102 с.
3. Drucker, P. F. (1985). Innovation and Entrepreneurship. New York: Harper & Row.
4. Menger, C. (1871). Principles of Economics. Vienna: Braumüller.
5. Say, J.-B. (1803). A Treatise on Political Economy. Translated edition.
6. Schumpeter, J. A. (1911). The Theory of Economic Development. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. Владимир Рувинский. Почему малый бизнес не растет <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2021/05/08>.